

Część I

A R T Y K U Ł Y

„Etnografia Polska”, t. XVIII z. 2

JÓZEF BURSZTA

PROBLEMY ETNOGRAFII PROPONOWANE DO OMÓWIENIA W ZBIORCZYM REFERACIE PODSEKCJI HISTORII, ARCHEOLOGII I HISTORII KULTURY MATERIALNEJ NA II KONGRES NAUKI POLSKIEJ

Etnografia (obejmująca dyscypliny zwane gdzie indziej etnologią i antropologią kulturową lub naukami etnologicznymi) należy do tych nauk społecznych i humanistycznych, które mają ścisły związek z życiem społeczeństw, zwłaszcza narodowych. Zgodnie z głównym celem nauk etnologicznych, jakim jest uchwycenie prawidłowości rządzących powstaniem, rozwojem i różnicowaniem się kultury ludzkości oraz zbadanie, jak to zróżnicowanie wyznacza stosunki międzyludzkie — etnografia polska już od początku XIX wieku zajęła się szczególnie analizą chłopskiej kultury ludowej, skupiła uwagę na narodowych wartościach tkwiących w tej kulturze jako podstawie kształtowania się kultury narodowej.

Pokolenia badaczy i teoretyków kultury XIX wieku pozostawiły bogatą dokumentację kultury ludowej w jej regionalnych odmianach i we wszystkich istotnych aspektach, a także w pierwszych syntetycznych zarysach. W historii tych badań zapisały się chlubnie znakomite nazwiska. Wiele nazwisk polskich badaczy zawiera historia etnografii Słowian, Dalekiego Wschodu, Oceanii, Afryki, Ameryki. Znane są one także w świecie w zakresie uniwersalnej teorii kultury.

W Polsce Ludowej nastąpił istotny rozwój etnografii. Powiększyła się liczba ośrodków uniwersyteckich do sześciu, w tym jednak tylko cztery kształcące aktualnie specjalistów z tej dziedziny; rozszerzyła się znacznie kadra naukowa, zwiększyła się sieć muzeów etnograficznych i działów etnograficznych w muzeach ogólnych, wzrosło poważnie piśmiennictwo etnograficzne związane zarówno z ośrodkami PAN, z uniwersytetami, z Polskim Towarzystwem Ludoznawczym, jak i z muzeami. Do szczególnych osiągnięć należy doliczyć też doprowadzenie do ogólnokrajowych akcji badawczych i wydawniczych, jak Polskiego Atlasu Etnograficznego, Atlasu Polskich Strojów Ludowych, czy edycji już słynnego w świecie wydawnictwa, jakim są *Dzieła wszy-*

stkie Oskara Kolberga mające objąć 80 tomów. Znaczne efekty osiągnięto w zakresie etnografii poszczególnych regionów oraz wielu wybranych problemów.

Ostatnie zwłaszcza dziesięciolecie przyniosło rozszerzenie przedmiotu zainteresowań etnografii poza tradycyjną kulturą ludową. Równolegle z podniesieniem poziomu teoretyczno-metodologicznego i przy rozwijającej się współpracy z naukami pokrewnymi nastąpiło wzmożenie zainteresowań ogólną teorią kultury, co znalazło wyraz w badaniach procesów przeobrażeń kultur plemiennych i chłopskich w nurcie zmian współczesnego świata. Szczególną uwagę zwrócono na uchwycenie i wyświetlenie przeobrażeń tradycyjnej spuścizny kulturowej i jej roli w procesie tworzenia się społeczeństw nowoczesnych, zwłaszcza socjalistycznych. Przedmiotem badań stały się więc — obok społeczeństwa polskiego — także wybrane regiony Ameryki Łacińskiej, Afryki, Oceanii oraz niektóre społeczeństwa z rodziny krajów socjalistycznych: Bułgaria, Jugosławia, radzieckie republiki środkowoazjatyckie i Mongolia.

Z racji swego profilu nauki etnograficzne są powołane do współdziałania w pierwszoplanowych problemach badawczych nauki polskiej. W kompleksowych badaniach nad kulturą narodową zmierzać się będzie do: uzupełnienia luk w zakresie problematyki etnogenezy Słowian i etnograficznych monografii regionów Polski; zwiększenia nacisku na rejestrację (przy współpracy muzeów) ludowej twórczości artystycznej; szeroko zakrojonych badań nad folklorem; w oparciu zaś o założenie teorii kultury do opracowania zespołowym wysiłkiem syntezy etnografii Polski i teorii kultury ludowej.

Te badania i prace ukążą istotne rysy dziejów kultury narodowej od strony jej wielorakich żywotnych powiązań z kulturą pracującego ludu, uwydatnią osiągnięcia i braki przeszłości, odtworzą mechanizm i wzory funkcjonowania kultury warstw nieelitarnych, jak i określonych systemów wartości, postaw i działań.

W tych kierunkach prac etnologicznych mieści się ogromna (aktualna i przyszła) użyteczność dla modelowania i urzeczywistnienia socjalistycznej kultury narodowej, zwłaszcza dla programowania i realizacji polityki kulturalnej. Chodzi tu głównie o znaczenie wiedzy historyczno-kulturowej w kształtowaniu osobowości jednostki ludzkiej w procesach jej socjalizacji, o wydobywanie z tradycji kulturowej tych wartości, które mają siłę kształtowania humanistycznych postaw i dążeń, pozwalają zrozumieć sens i znaczenie zachodzących przemian, przyśpieszają świadome w nich uczestnictwo i stwarzają psychospołeczne komponenty osobowości jednostki zgodnie z interesem społeczeństwa. Właśnie nauki etnologiczne zdolne są wydobyć, ukazać i popularyzować te wszystkie wartości. Mają one też za zadanie badanie tych wszystkich procesów — głównie na przy-

kładzie wybranych społeczności lokalnych — w nurcie bieżącego życia, gdzie mogą ujawniać się nie tylko zaobserwowane prawidłowości, ale dzięki nim mogą powstawać konkretne wytyczne, np. w planowaniu mikrostruktur społecznych i ich wyrazu kulturowego.

Badania takie nie mogą jednak ograniczyć się do ram społeczeństwa narodowego, choć jest ono tu najistotniejsze. Będą one musiały być realizowane — w większej jednak niż dotąd mierze — w łączności i we współpracy z badaniami innych ośrodków europejskich, szczególnie w krajach socjalistycznych. Powinny one obejmować także — również w zwiększonym niż dotąd stopniu — niektóre kultury plemienne czy społeczeństwa z krajów pozaeuropejskich. Kultura świata staje się bowiem coraz bardziej powiązaną całością, podlegającą podobnym prawidłowościom przeobrażeń.

Poważna rola społeczna nauk etnologicznych i czekające wielkie zadania będą trudne do urzeczywistnienia bez zmian dotychczasowego statusu i sytuacji organizacyjnej tej dyscypliny. Chodzi przede wszystkim o utworzenie — jak to jest z dawna w krajach socjalistycznych — planowanego już przed kilku laty Instytutu Nauk Etnologicznych PAN. Brak dotąd takiego instytutu odbił się ujemnie na wielu odcinkach. Zadania Instytutu Nauk Etnologicznych byłyby duże. Byłby on niezbędnym ośrodkiem odpowiadającym wymogom współczesnego warsztatu naukowego i sterującym naczelnym problemem — teorią kultury. Tylko w jego ramach organizacyjnych można by: 1) scalić folklorystykę (istnieją tu żenujące zaniedbania badawcze), badania sztuki ludowej oraz etnomuzykologię — rozbite dotąd między różne ośrodki organizacyjne — z całością przedmiotową nauk etnologicznych; 2) opracować całościowy plan badań z uwydatnieniem wszystkich jego dotychczasowych luk i określić perspektywiczny rozwój dyscypliny z ich synchronizacją w całym kraju; 3) podjąć badania i zadania podstawowe służące zarówno całej dyscyplinie, jak i praktyce życia społeczno-kulturalnego, np. w zakresie popularyzacji osiągnięć nauki w społeczeństwie i pomocy w programowaniu i kierowaniu procesami kultury współczesnej; 4) stworzyć pełne możliwości pracy ośrodkowi dokumentacji i informacji etnograficznej, wraz z centralą bibliograficzną; 5) wprowadzić szeroko zakrojone studia z zakresu muzeologii oraz koordynację prac i zadań między Instytutem a muzeami etnograficznymi oraz Polskim Towarzystwem Ludoznawczym z jego licznymi agendami; 6) rozwinąć należyte kontakty i wymianę z ośrodkami zagranicznymi, na którym to odcinku istnieje dużo braków i zaniedbań.

Chodziłoby następnie o utworzenie w PAN reprezentacji etnografii (której dotąd w ogóle nie ma) w postaci Komitetu Nauk Etnologicznych (czy Etnologii lub Antropologii Kultury).

W związku z dynamicznym rozwojem naszego życia naukowego i kulturalnego zarysowuje się coraz większe zapotrzebowanie na pracowników z wykształceniem etnograficznym. Pociąga to za sobą konieczność rozszerzenia studiów uniwersyteckich na wszystkie ośrodki etnograficzne, a także potrzebę kształcenia w formie studiów doktoranckich, przy równoczesnej możliwości pogłębienia kształcenia młodej kadry także w ośrodkach zagranicznych.